

ANTON CHEXOVNING “XAMELEON”, “SEMIZ VA ORIQ” HIKOYALARI TAHLILI

Abdunazarova Sarvinoz Akbar qizi

Kattaqo‘rg‘on davlat pedagogika instituti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 3-bosqich talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20303634>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Anton Chexovning “Xameleon” va “Semiz va oriq” hikoyalarida yoritilgan ijtimoiy satira, inson xarakteri va jamiyatdagi ma’naviy muammolar tahlil qilinadi. Adibning qisqa, ammo mazmunan chuqur hikoyalarida byurokratik tizim, ikkiyuzlamachilik, ijtimoiy tabaqalanish hamda insonlarning mavqega qarab o‘zgaruvchi xulqi badiiy jihatdan ochib berilgan. “Xameleon” hikoyasida Ochumelov obrazining o‘zgaruvchanligi orqali adolat va qo‘rquv o‘rtasidagi ziddiyat ifodalansa, “Semiz va oriq” asarida esa insonlarning ijtimoiy maqomga qarab o‘zaro munosabatlari hajviy uslubda tasvirlanadi.

Maqolada har ikkala hikoyaning g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari, satirik uslubi hamda yozuvchi mahorati ilmiy jihatdan tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: Anton Chexov, “Xameleon”, “Semiz va oriq”, satira, hikoya tahlili, byurokratiya, ijtimoiy tanqid, inson xarakteri, hajv, rus adabiyoti, ma’naviy muammolar.

АНАЛИЗ РАССКАЗОВ АНТОНА ЧЕХОВА «ХАМЕЛЕОН», «ТОЛСТЫЙ И ХУДОЙ»

Аннотация. В данной статье анализируются социальная сатира, вопросы человеческого характера и духовные проблемы общества, затронутые в рассказах Антона Чехова «Хамелеон» и «Толстый и худой». Короткие, но глубокие рассказы писателя художественно раскрывают бюрократическую систему, лицемерие, социальную стратификацию и изменчивое поведение людей в зависимости от их статуса. В рассказе «Хамелеон» конфликт между справедливостью и страхом выражен через изменчивость образа Очумелова, тогда как в произведении «Толстый и худой» взаимоотношения людей в зависимости от их социального статуса изображены в юмористическом стиле. В статье научно анализируются идеологические и художественные особенности обоих рассказов, сатирический стиль и мастерство писателя.

Ключевые слова: Антон Чехов, «Хамелеон», «Толстый и худой», сатира, анализ рассказа, бюрократия, социальная критика, человеческий характер, юмор, русская литература, моральные проблемы.

ANALYSIS OF ANTON CHEKHOV'S STORIES "CHAMELEON", "FAT AND THIN"

Annotation. This article analyzes the social satire, human character, and spiritual problems in society covered in Anton Chekhov's stories "Chameleon" and "Fat and Thin". The writer's short but profound stories artistically reveal the bureaucratic system, hypocrisy, social stratification, and the changing behavior of people depending on their status. In the story "Chameleon", the conflict between justice and fear is expressed through the variability of the image of Ochumelov, while in the work "Fat and Thin" the mutual relations of people depending on their social status are depicted in a humorous style. The article scientifically analyzes the ideological and artistic characteristics of both stories, the satirical style, and the writer's skill.

Keywords: Anton Chekhov, "Chameleon", "Fat and Thin", satire, story analysis, bureaucracy, social criticism, human character, humor, Russian literature, moral problems.

KIRISH

Adabiyotning tarbiyaviy ahamiyati uzoq tarix davomida rus hamda jahon adabiyotshunosligida muhim ilmiy masalalardan biri sifatida keng o'rganib kelingan. V.G. Belinskiy badiiy adabiyotni shaxsning har tomonlama kamol topishida eng muhim vositalardan biri sifatida baholagan bo'lsa, N.G. Chernishevskiy va N.A. Dobrolyubov adabiyotning mafkuraviy yo'nalganligi, uning g'oyaviy ta'sir kuchi va insonning aqliy hamda axloqiy rivojlanishidagi o'rni masalasiga alohida e'tibor qaratganlar. Ularning fikricha, adabiyot jamiyatdagi g'oyalarni ifodalash bilan birga, insonning ma'naviy dunyosini boyituvchi va uni tarbiyalovchi muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

A.P. Chexov ijodida ham ta'lim-tarbiya masalalari muhim o'rin tutadi. Biroq uning pedagogik va gumanistik qarashlari zamondoshlari tomonidan to'liq darajada anglanmagan, chunki Chexov o'z davridan ilg'or fikrlari bilan ajralib turgan ijodkor edi. Adib asarlarida inson tarbiyasi, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy muhitning shaxs shakllanishiga ta'siri kabi masalalar chuqur badiiy ifodasini topgan.[1]

Shu bois A.P. Chexov hayoti va ijodini o'rganishda ta'lim masalasining bir necha asosiy jihatlarini alohida ko'rib chiqish zarur: uning shaxsiy xatlari va kundalik yozuvlarida ifodalangan pedagogik qarashlari; bolalar va kattalar uchun yozilgan asarlarining tarbiyaviy imkoniyatlari; shuningdek, adabiyotning, xususan bolalar adabiyotining jamiyatdagi ta'lim jarayonidagi o'rni haqidagi muallif pozitsiyasi. Bu jihatlar Chexov ijodining tarbiyaviy salohiyatini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Inson shaxsining shakllanishi, ayniqsa uning ota-ona sifatidagi keyingi xulq-atvori va bolalarga munosabati, ko'pincha erta bolalik davrida o'zlashtirilgan oilaviy tajriba asosida yuzaga keladi. A.P. Chexov ham ana shunday muhitda, ya'ni Domostroy tamoyillariga tayangan an'anaviy patriarxal oilada voyaga yetgan. Ushbu tizimga ko'ra, bolalarni tarbiyalashda qat'iy intizom, jismoniy jazo va diniy qo'rquv asosiy vosita sifatida qo'llanilgan.[2]

Yozuvchining otasi Pavel Yegorovich Chexov qat'iy fe'l-atvoriga ega, avtoritar boshqaruv uslubini qo'llovchi va chuqur diniy qarashlarga ega shaxs bo'lgan. Yosh Anton va uning aka-ukalari ko'p vaqtini otasining savdo do'konida ishlash hamda cherkov xorida kuyulash bilan o'tkazgan. Bu jarayonlar ularda erta mehnatga majburiyat hissi va diniy marosimlarga qat'iy rioya qilish odatini shakllantirgan.

1892-yil 9-martda I.L. Shcheglovga yozgan maktubida Chexov bolalik davrini eslab, o'zi va aka-ukalari qat'iy diniy tarbiya ostida ulg'ayganliklarini, muntazam ravishda cherkovga qatnashganliklari va xor ijrosida ishtirok etganliklarini ta'kidlaydi. Biroq bu muhit ularga erkinlik emas, balki cheklanish hissini berganini, o'zlarini "kichik mahbuslar" kabi his qilganliklarini yozadi. Shu sababli, keyinchalik u bolalik davrini og'ir va ma'naviy jihatdan bosim ostidagi davr sifatida baholagan hamda diniy qarashlarga nisbatan tanqidiy munosabat bildirgan.[3]

Anton Chexov ijodida kichik hajmdagi hikoya janri orqali jamiyatning chuqur ijtimoiy-psixologik muammolari ochib beriladi.

Uning “Xameleon” va “Semiz va oriq” hikoyalari ham ana shu an’anaga mos ravishda yozilgan bo‘lib, qisqa syujet orqali katta ma’naviy va ijtimoiy yukni ifodalaydi. Chexov realizmi tashqi voqelikni sodda tasvirlash bilan emas, balki inson xarakteridagi ichki ziddiyatlar, ikkiyuzlamachilik va ijtimoiy tabaqalanishning psixologik ildizlarini ochib berishi bilan ajralib turadi. Shu jihatdan mazkur ikki hikoya yozuvchining satirik-realistik qarashlarining yorqin namunasi hisoblanadi.

“Xameleon” hikoyasida asosiy e’tibor politsiya pristavi Ochumelov obraziga qaratiladi. U voqea davomida it kimga tegishli ekaniga qarab o‘z fikrini bir necha bor o‘zgartiradi. Bu holat jamiyatda mansabdor shaxslarning adolat emas, balki yuqori qatlam vakillarining manfaatiga qarab qaror qabul qilishini fosh etadi. Hikoyadagi “xameleonlik” tushunchasi bevosita insonning vaziyatga qarab rangini o‘zgartirishi, ya’ni printsipsizlik va opportunizmni anglatadi. Chexov bu obraz orqali huquqiy tizimdagi beqarorlikni emas, balki inson xarakteridagi ma’naviy zaiflikni tanqid qiladi.[4]

Ochumelovning har bir qarori yuqoridan kelishi mumkin bo‘lgan “buyruq” yoki “ta’sir”dan qo‘rqish asosida o‘zgaradi. U bir payt itni jazolash tarafdori bo‘lsa, keyingi lahzada uni himoya qiladi. Bu o‘zgaruvchanlik jamiyatda mansabdor shaxsning mustaqil fikrdan mahrum ekanini ko‘rsatadi. Chexov satirasi aynan shu nuqtada kuchli: u ochiq tanqid emas, balki vaziyatning kulgili, biroq fojiali mohiyatini ochib beradi. Natijada o‘quvchi kuladi, lekin shu bilan birga chuqur ijtimoiy muammoni anglaydi.

“Xameleon” va “Semiz va oriq” hikoyalari birlashtiruvchi asosiy g‘oya – insonning hokimiyat va ijtimoiy maqom oldidagi zaifligi. Birinchi hikoyada bu holat qo‘rquv va opportunizm orqali, ikkinchisida esa pastlik kompleksi va ijtimoiy bo‘ysunish orqali ifodalanadi.

Chexov har ikki holatda ham insonning erkin fikrlashi va mustaqil pozitsiyasining yo‘qolishini ko‘rsatadi.[5]

Hikoyada oddiy xalq vakillari ham tasvirlanadi, ular ko‘pincha jim kuzatuvchi rolda qoladi. Bu esa jamiyatdagi passivlik va adolatsizlikka ko‘nikish holatini ifodalaydi. Chexov xalqni bevosita ayblamaydi, balki ularni mavjud tizimning mahsuli sifatida ko‘rsatadi. Shu orqali yozuvchi ijtimoiy strukturaning inson ongiga ta’sirini ochib beradi. “Xameleon” shu jihati bilan faqat individual xarakter emas, balki butun ijtimoiy muhit tanqididir.

“Semiz va oriq” hikoyasida ikki eski do‘stning tasodifiy uchrashuvi tasvirlanadi. Ularning biri yuqori lavozimdagi amaldor, ikkinchisi esa oddiy, past martabali xizmatchi. Dastlab ular samimiy do‘st sifatida muloqot qiladi, biroq semiz do‘stning maqomi ma’lum bo‘lgach, oriq kishi o‘zini past tutib, haddan tashqari hurmat ko‘rsata boshlaydi. Bu holat jamiyatda ijtimoiy maqomning inson munosabatlariga qanday ta’sir qilishini yaqqol ko‘rsatadi.

Oriq obrazining o‘zgarishi Chexov tomonidan juda nozik psixologik tahlil asosida berilgan. U tashqi bosim bo‘lmasa ham, o‘z-o‘zini past baholash orqali ijtimoiy tengsizlikni ichki darajada qabul qiladi. Bu esa “ichki qullik” tushunchasini yuzaga chiqaradi. Semiz do‘st esa o‘z mavqeyini tabiiy hol sifatida qabul qiladi va bu holatni muammo sifatida ko‘rmaydi. Natijada hikoya ijtimoiy tengsizlikning faqat tashqi emas, balki ruhiy darajada ham mustahkamlanishini ko‘rsatadi.[6]

Chexov ushbu hikoyada dialogdan ustalik bilan foydalanadi. Qahramonlar nutqi orqali ularning ijtimoiy holati va psixologik holati ochiladi. Ayniqsa, oriq kishining gaplari asta-sekin o'zgarib, rasmiy va haddan tashqari hurmatli ohangga o'tishi satirik effektini kuchaytiradi. Bu yerda kinoya ochiq tanqid emas, balki nozik ijtimoiy portret sifatida namoyon bo'ladi.

Anton Chexov satirasi keskin kulgi emas, balki ichki mulohazaga undovchi yumshoq kinoyaga asoslanadi. U voqeani ortiqcha drammatizatsiyasiz, oddiy hayotiy vaziyatlar orqali ochib beradi. Bu uslub o'quvchini bevosita xulosa chiqarishga majbur qiladi. Shu sababli Chexov hikoyalari zamonaviy adabiyotda ham psixologik realizmning muhim namunalari sifatida o'rganiladi.

Mazkur hikoyalar bugungi jamiyat uchun ham dolzarbligini yo'qotmagan. "Xameleon"dagi mansabga qarab o'zgaruvchi adolat tushunchasi yoki "Semiz va oriq"dagi ijtimoiy tabaqalanish muammosi hozirgi davrda ham turli shakllarda uchraydi. Chexov ko'targan masalalar zamonaviy boshqaruv tizimlari, ijtimoiy psixologiya va inson munosabatlarini o'rganishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.[7]

XULOSA

A.P. Chexov ijodi inson shaxsining shakllanishida oila va tarbiya muhitining hal qiluvchi o'rnini chuqur badiiy-falsafiy jihatdan yoritishi bilan ajralib turadi. Yozuvchi o'z asarlarida bolaning shaxs sifatida rivojlanishi nafaqat uning ichki imkoniyatlariga, balki eng avvalo oiladagi munosabatlar tizimi va tarbiya uslubiga bog'liqligini ko'rsatadi. Chexov bolalik davrida shakllangan tajribalar keyingi hayotda insonning ota-ona, jamiyat a'zosi va shaxs sifatidagi xulq-atvoriga bevosita ta'sir ko'rsatishini chuqur anglagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Belinskiy V.G. Adabiyot va estetik qarashlar. Moskva: 1955.
2. Dobrolyubov N.A. Adabiy-tanqidiy maqolalar. Moskva: 1961.
3. Chexov A.P. To'liq asarlar to'plami. 1–13-jildlar. Moskva: 1985–1987.
4. Bushkanets L.E. A.P. Chexov ijodida axloqiy muammolar. Moskva: 1990.
5. Nemirovich-Danchenko V.I. Xotiralar: A.P. Chexov haqida. Moskva: 1965.
6. Serebryakova E.A. Chexov ijodida oilaviy munosabatlar muammosi. Sankt-Peterburg: 1998.
7. Linkova V.Ya. Chexovning pedagogik qarashlari. Moskva: 2003.